

П. М. Панченко (Дніпропетровськ)

Історична наука повинна бути далекою від кон'юнктури і політики

Аналіз стану і перспектив розвитку історичної науки має стати повсякденною справою дослідників, насамперед істориків. У цьому плані стаття доктора історичних наук, професора С. В. Кульчицького «Історія і час. Роздуми історика» («Український історичний журнал», 1992, № 4) є досить актуальною і своєчасною. Дійсно, що ми інколи знали більше про те, що відбувалося в Москві, ніж в Україні в цілому чи в окремій місцевості зокрема. Взагалі мало досліджувалося героїчних чи трагічних сторінок історії України. Ці «білі плями» можуть бути ліквідовані тільки завдяки неупередженому підходу до документів, їх всебічному вивченню й аналізу. І, здається, залишається незаперечним той факт, що при дослідженні тих чи інших подій історик має опиратися на найважливіші принципи методології — принципи історизму й об'єктивності. Науковець при вивченні й аналізі навіть найдраматичніших сторінок історії повинен «вжитись», «вписатись» у час появи та взаємодій досліджуваних подій і фактів. Інший підхід прирікає на тимчасове існування досліджень, робить історію служницю політики. І ще одне. Будь-яка думка має бути реалізована на сторінках газет чи журналів. Останнім часом я особисто звертався щодо публікації заміток до редакцій газет «Голос України», «Правда України», «Днепр Вечерний». І скрізь мені відмовляли в публікації чи просто промовчували. Історична наука розвивається тільки тоді, коли існує жива, природна й різнобічна думка.

Події 1917—1920 рр. є невичерпним джерелом для наукових досліджень. Але вони мають узагальнити мету, соціальну основу як загальноросійських політичних сил, так і національних сил України. В деяких публікаціях, в передачах радіо і телебачення події цих років коментуються як боротьба національних сил України, зокрема, в особі Центральної Ради з більшовицькою Росією. Здається, такий підхід є далеким від науковості. Домінуючою в подіях, які почалися в 1917 р., була соціальна основа. Й урок для незалежної України впливає з подій того часу такий, чи зуміє вона забезпечити соціальний захист населення.

Дискусійними в названій статті С. В. Кульчицького є думки про те, що «не було й «воєнного комунізму» як політики, нав'язаної громадянською війною», а також, що «після переходу до непу В. І. Ленін поміняв місцями наслідок і причини, щоб врятувати принадність комуністичної ідеї в очах мас».

Слід нагадати, що політика, яка одержала назву «воєнного комунізму» в Росії, почалася ще в перші місяці світової війни. 17 лютого 1915 р. вийшов царський указ, який надавав право командуючим військових округів забороняти вивозити продукти й затверджувати на них обов'язкові ціни та використовувати реквізицію. Пізніше царський і тимчасовий уряди неодноразово

разово вживали заходи щодо поглиблення державної централізації та регулювання економіки. Але війна викликала дисбаланс економіки і зв'язані з ним негативні явища у всіх країнах, що воювали. Через це уряди цих країн запроваджували державне примусове регулювання господарських відносин. Найбільш послідовно і жорстко така політика проводилася в Німеччині. За час війни уряд останньої ввів закон про хлібну монополію, «примусове господарство» майже в усіх галузях виробництва, трудову повинність, установив тверді ціни, нормував розподіл промислової сировини і продуктів та інше. Деякі німецькі соціал-демократи називали цю політику «воєнним соціалізмом».

Після аналізу ситуації в країнах політика «воєнного комунізму» була відмінена в березні 1921 р. у Росії, а політика «воєнного соціалізму» — в квітні того ж року в Німеччині.

Безумовно, політика «воєнного комунізму» була собою суперечливим явищем. Але без вивчення реалій часу й досвіду інших держав і народів історія України не буде повною і ґрунтовною. В зв'язку з цим вважаю за доцільне вивчати в технічних вузах не тільки історію України, але й ряд спеціальних курсів з всесвітньої історії. Для закріплення знань з історії України слід було б ввести державний екзамен на останньому курсі.

С. В. Кульчицький спрощує думки в статті, де йдеться про ОУН. Він, зокрема, зазначає: «...Потрібно взяти до уваги те, що Сталін черпав сили й засоби для боротьби з оунівцями передусім у самій Україні». На наш погляд, певна частина українського суспільства, безумовно, підтримувала сутність сталінізму. Але значна його частина вірила в ідею соціальної справедливості й Союзу РСР.

Слід погодитися з автором статті у тому, що мета повстанської боротьби на території Західної України була спрямована на створення самостійної України. Але в той же час не варто замовчувати й того, за допомогою кого це збиралося робити? Досить згадати параграф третій Акту від 30 червня 1941 р. Крім того, за гітлерівським планом «Ост» передбачалося фізично знищити такі слов'янські народи, як українці, росіяни, білоруси, поляки та інші.

Повинна бути засуджена не тільки ідеологія бандерівського руху, а й практика терору проти інакомислячих, що є таким же уособленням тоталітаризму, як і сталінський режим.

Останній період історії України насичено багатьма подіями. Тут — боротьба і взаємодія різних політичних сил, два референдуми 1991 р. і сутність поставлених на них запитань, історія виникнення символіки України і практика їх прийняття як державних символів. У зв'язку з цим важливим предметом дослідження є феномен відносин історії як науки і політики, політиків і народу. Вирішальне значення у відродженні правди історії має відіграти позиція істориків з глибокими знаннями й з власною думкою. Відсутність цих компонентів призведе до того, що у черговий раз істориків і саму історію люди віднесуть до носіїв найстародавньої професії.